

کندوکاو در چالشهای ساختاری و رفتاری

مجلس شورای اسلامی

آسیب شناسی

مجلس شورای اسلامی

هادی آجیلی

مقدمه

نوشتار حاضر سعی دارد به این پرسش پاسخ دهد: «چه آفات و موانعی موجب کاهش کارایی نمایندگان مجلس و دور شدن آنها از انجام وظایف نمایندگی می شود؟».

قبل از شروع بحث، بیان برخی نکات لازم به نظر می رسد: اول، ویژگیها و توصیفهایی که در این مقاله از نمایندگان آمده است، به طور طبیعی، شامل همه نمایندگان مجلس و همه دوره های آن نیست؛ دوم، بیان تمام آفات و آسیبها نیازمند پژوهشی مفصل و مستقل است، و فعلاً از حوصله این مقاله بیرون است؛ سوم، برخی از مشکلات مطرح شده در این مقاله ریشه در بحثهای جداگانه ای مانند «آسیب شناسی

انتخابات در ایران» و «احزاب در ایران» دارد، بنابراین آن گونه آفاتی که ناشی از عدم شناخت کافی رأی دهنده از نامزدهای انتخاباتی و مشکلاتی از این قبیل است، مورد بررسی قرار نگرفته است؛ چهارم، رویکرد نگارنده در بیان آفات، بیشتر به دوره های پنجم و ششم مجلس شورای اسلامی معطوف است، اما به نظر می رسد که برخی از آفات کلی تر و اساسی تر باشد و نه تنها مربوط به تمام دوره های گذشته مجلس است، بلکه احتمالاً گریبانگیر دوره های آینده نیز خواهد بود. پنجم، و از همه مهم تر، نگارنده معتقد است که برخی مشکلات بزرگ در جامعه به طور اعم و در فرآیند «تقنین» به طور اخص ریشه در آفات و مشکلات به ظاهر

کوچک، غیر محسوس و احیاناً کم اهمیت در مجلس دارد، از این رو گاه مشکلات شخصی و شخصیتی برخی نمایندگان باعث می شود، مثلاً عده ای سرپرست خانواده به عنوان مجرم روانه ی زندان شوند، یا عده ای کار و شغلشان را از دست بدهند و یا قیمت برخی کالاها چند برابر شود. تمام این موارد گاه به دلیل عدم دقت برخی نمایندگان در بررسیهای کارشناسی و اظهار نظر است. در نوشتار حاضر نخست مشکلاتی را که به نظر می رسد بیشتر مربوط به «ساختار» مجلس باشد، مورد کندوکاو قرار می دهیم.

۱- چالشهای مرتبط با ساختار

۱-۱- مدت زمان واقعی یک دوره مجلس

آنچه از قوانین بر می آید، طول مدت هر دوره مجلس ۴ سال است، اما متأسفانه در عمل، ما شاهد مدت زمان دیگری هستیم. از هنگام شروع یک دوره مجلس حدوداً ۶ ماه صرف تصویب اعتبارنامه ها، تشکیل کمیسیونها و آشنایی نمایندگان با یکدیگر می شود. از سوی دیگر یک سال پایانی مجلس، صرف فعالیتهای انتخاباتی نمایندگان، مانند مصاحبه و سخنرانی در حوزه ی انتخابیه خودشان برای مؤقتیت مجدد می شود، لذا اکثریت قریب به اتفاق فعالیتهای نمایندگان در سال آخر مجلس، منطقه ای است.^(۱) علاوه بر این، در تمام مدت یک دوره، مجلس هر ۳ هفته

یک بار به مدت یک هفته تعطیل می شود و نمایندگان به حوزه انتخابیه خود می روند.^(۲) در نتیجه، می توان با خوشبینی مدت زمان واقعی هر دوره را دو سال و نیم در نظر گرفت، و جالب است که حتی در این مدت نیز برخی از نمایندگان با آیین نامه های داخلی و روند کار مجلس، آشنایی نمی یابند.^(۳)

۲-۱- مدرک و رشته تحصیلی نمایندگان

تا دوره پنجم مجلس، شرط تحصیلی نامزدهای انتخاباتی حداقل «سواد خواندن و نوشتن» بود که در انتخابات مجلس ششم، به «فوق دیپلم» تغییر یافت، و البته نمایندگان دارای سابقه را شامل نمی شد.^(۴) مشخص و روشن است که بررسی و اظهار نظر دقیق و علمی در مورد مسائل مهم کشوری - که بسیاری از آنها، کاملاً تخصصی هستند - مشکل است و حتی ممکن است افراد دارای مدارک بالا نیز در حل و رفع مشکلات عاجز بمانند. از سویی دیگر عدم ارتباط یا ارتباط اندک میان رشته های تحصیلی نمایندگان با حوزه کاری مجلس و مسائلی که به طور عمده در مجلس با آن سروکار دارند، موجب اظهار نظرهای شخصی و غیر کارشناسی می شود؛ به عنوان مثال، در بررسی قانونی «چک» که بسیار پیچیده است و با اندکی تغییر می تواند تعداد زیادی را وارد زندان یا آزاد کند، به جرأت می توان گفت به جز افراد حقوقدان در مجلس، کسی توان درک

این قانون و اظهارنظر در مورد آن را نمی‌تواند داشته باشد. همین مشکل را در معاهدات بین‌المللی نیز می‌توان مشاهده کرد.

۳-۱- لایحه بودجه

مهم‌ترین لایحه و مؤثرترین اثر فعالیتهای نمایندگان در جامعه «لایحه بودجه» است، لذا تسلط نمایندگان بر سازوکار و ساختار این لایحه و حضور مستمر در جلسات مجلس و دقت در اظهارنظرها و رأی دادن‌ها مهم و ضروری است. با این حال برخی نمایندگان حتی تا پایان دوره نمایندگی خود که به‌طور معمول ۴ لایحه بودجه را بررسی می‌کنند، نه تنها با سازوکار و روند تصویب لایحه بودجه آشنایی نمی‌یابند، بلکه تلاشی نیز در جهت مطالعه و دقت در ردیفهای بودجه - حتی در مورد ردیفهای مهمی مانند نهادهای هزینه‌بر - ندارند. در واقع بیشتر تلاش آنان در مجلس، کمیسیون برنامه و بودجه و همچنین حضور نسبتاً مستمر در جلسات معطوف به مسائل منطقه‌ای و جذب ردیفهای ملی برای حوزه انتخابیه خودشان است. البته یکی از دلایل عدم مطالعه حجم عظیم مطالب مندرج در لایحه بودجه، تخصصی بودن بسیاری از آنهاست. در نهایت نیز بخشهای قابل توجهی از لایحه، بدون هیچ گونه تغییر محتوایی جدی تصویب می‌شود و تأثیر نمایندگان در تغییرات این لایحه و شکل‌دهی به ردیفهای بودجه در

حد بسیار ناچیزی باقی می‌ماند.^(۵)

۴-۱- منطقه‌گرایی

یکی از بزرگ‌ترین آفاتی که گریبانگیر نمایندگان است، رسیدگی به مسائل منطقه‌ای است. این مسئله که عده‌ای به دلیل عمل به وعده‌های انتخاباتی خود، یا احساس تکلیف برای حل مشکلات مردم حوزه انتخابیه‌ی خود و یا انجام فعالیتهایی برای کسب وجهه بین مردم منطقه، جهت انتخاب مجدد، به آن می‌پردازند، بیشترین زمان فعالیتها و رایزنیهای یک نماینده را به خود اختصاص می‌دهد و اولویت اول برنامه‌های روزانه او و دغدغه اصلی وی هنگام تصدی این مسئولیت است. تا آنجایی که به‌طور معمول همین امر است که موجب غیبت نمایندگان در جلسات رسمی مجلس، مسافرت هر ۳ هفته یک بار به منطقه، تمرکز فعالیتهای نمایندگان به مسائل منطقه‌ای در سال آخر دوره مجلس و پیگیری لایحه بودجه می‌شود. لذا به راحتی می‌توان این مطلب را بیان کرد که بیشتر نمایندگان دنبال مسائل منطقه‌ای هستند، مگر آنکه اتفاق خاص یا مشکل عمده کشوری مانع آن شود.^(۶)

این درحالی است که وظایف اصلی مجلس و نمایندگان، مطابق قانون اساسی، نظارت بر کلیه امور کشور و قانونگذاری می‌باشد، که هر دو معطوف به مسائل کلان کشور است.^(۷) لذا

هر نماینده از هر حوزه که به مجلس آمده باشد، نماینده همه‌ی مردم است، نه صرفاً مردم منطقه خویش. از این رومی توان گفت که پیگیری مسائل کلی کشور باید سهم بیشتری فعالیت‌های یک نماینده را به خود اختصاص دهد و اولویت اول او باشد. البته اگر منصفانه قضاوت کنیم، به دلیل مشکلات بسیار زیاد برخی مناطق کشور، که با عدم رسیدگی مسئولان اجرایی گاه به بحران تبدیل شده است، باید به نماینده‌ی آن منطقه حق داد و حتی وظیفه او دانست که در رفع آن مشکلات کوشا و پیشرو باشد، زیرا وی از معدود افراد مسئول و صاحب نفوذی به شمار می‌آید که دغدغه حل معضلات منطقه خود را دارد. از این رو، نظر به عدم رسیدگی نمایندگان به مسائل منطقه‌ای نیست بلکه موضوع مهم، اولویت دادن به مسائل کلی کشور می‌باشد و اینکه یک نماینده بداند «اول» نماینده همه مردم است و «بعد» نماینده مردم منطقه خویش.

۵-۱- مشکلات تحزب و فراکسیونها

همان طور که در مقدمه ذکر شد، بررسی مسئله تخریب در ایران، در حوزه بحث این مقاله نیست، اما در مجموع می‌توان یکی از عمده آسیب‌های مجلس و انتخابات در ایران را نبود حزب، به معنای واقعی و سیاسی آن، دانست. جناح‌های سیاسی موجود متأسفانه فاقد دیدگاه مدوّن اقتصادی، سیاسی و فرهنگی هستند، و این امر

موجب می‌شود که به راحتی در مواضع خود، انعطاف‌پذیر بوده و به خاطر منافع کوتاه مدت خود تغییر موضع دهند.^(۸) بیشتر بحث‌ها و اظهارنظرها هم در مجلس جناحی است و گاه صرف مخالفت با جناح رقیب ملاک عمل است و روند ثابت و مشخص در دیدگاه فراکسیون‌ها کمتر یافت می‌شود.^(۹) در واقع می‌توان گفت در هنگام انتخابات بیشتر نمایندگان «فردی» انتخاب شده‌اند. زیرا حتی اگر به صورت صوری معرفی شده از سوی جناح خاصی باشند، به همان دلیل نبود دیدگاه مدوّن، عملکرد آنها در مجلس «فردی» می‌شود. به عبارت دیگر عده‌ای وارد مجلس می‌شوند که علائق مشترک میان آنها کم است، روابط اجتماعی همسانی در منطقه خویش نداشته‌اند، سطح سواد یکسان ندارند و از خرده فرهنگ‌های متفاوتی هستند. حال می‌خواهند در مسائل کلان کشور به یک اجماع نظر برسند، یا اینکه کشمکش را بر سر حل معضلات منطقه‌ای خویش آغاز کنند.

از این رو متأسفانه شاهد آن هستیم که حدوداً ۳۰ الی ۴۰ نماینده فعال، که عمدتاً از تهران و شهرهای بزرگ هستند، بیشتر به مسائل کلی کشور توجه می‌کنند و اینان در واقع همان معدود افرادی هستند که بیشتر از بقیه حالت تشکیلاتی خود را حفظ کرده‌اند، و معمولاً بقیه نمایندگان سرگرم مسائل منطقه خود می‌باشند و پیرو نظرات و تحت تأثیر افکار این افراد می‌شوند. لذا

در عمل تعیین تکلیف مسائل کشور و تصویب قوانین به دست همین ۳۰ الی ۴۰ نفر صورت می‌گیرد. در این حالت ما در مجلس با پدیده‌ای روبرو می‌شویم به نام پدیده «پادوسازی»؛ یعنی برخی نمایندگان که به لحاظ فعالیت سیاسی، سواد و مدرک و شخصیت اجتماعی در سطح پایین‌تری قرار دارند، توسط رهبران فراکسیونها تبدیل به «پادو»ی آن فراکسیون می‌شوند. این شخص کار جمع‌آوری نظرات و آراء، اطلاع‌رسانی، اعتراضهای شدیدالحن به برخی نمایندگان جناح مخالف و حتی درگیری را انجام می‌دهند و این مسئله باعث می‌شود که «شان نمایندگی» برخی نمایندگان رعایت نشده و کارویژه آنها در مجلس فقط همین باشد.^(۱۰) مشکل فراکسیونها و روشن نبودن مواضع آنها باعث شده است برخی نمایندگان در شاخه‌های مختلف یک فراکسیون یا در هر دو فراکسیون اکثریت و اقلیت عضو شوند، تا از امتیازات هر دو استفاده کنند.^(۱۱)

جناحی اکثریت قریب به اتفاق استیضاحها، رأی اعتمادها و تصویب اعتبارنامه‌ها را شامل می‌شود؛ یعنی اولویت و اصل «شایسته‌سالاری» کاملاً قربانی منافع آنی جناحی می‌گردد. درگیریها، برخوردهای شدیدالحن، نوع موضعگیریها و رأی دادن‌ها حتی در مسائل غیرسیاسی، جنبه جناحی پیدا کرده است.^(۱۲) متأسفانه این مسئله در کمیسیونهای مجلس، که محل بررسیهای کارشناسی است، نیز نفوذ کرده و نوع مسائل مطرح شده در جلسات کمیسیونها و تعداد جلسات بررسی این موضوعات را وابسته به مسائل سیاسی و جناحی نموده است. حتی این مطلب که یک لایحه یا طرح، قید فوریت داشته باشد و اینکه چند فوریتی شود، بستگی به میزان توانایی این لایحه یا طرح در سرکوب جناح مخالف و پیروزی جناح خودی دارد.^(۱۳) بدین ترتیب است که مسائل معیشتی مردم، اقتصاد و فرهنگ جامعه اهمیت و فوریت لازم را پیدا نمی‌کند.

۱-۶- سیاست‌زدگی

هر چند مجلس را می‌توان یک نهاد سیاسی به شمار آورد و بسیاری از مباحث، طرحها و لایحه‌های مطرح شده در آن جنبه‌ی سیاسی دارند، اما این مسئله در مجلس شورای اسلامی به صورتی افراط‌آمیز و بحران‌زا درآمده است، به طوری که متأسفانه بعضی مسائل سیاسی و

۱-۷- تفکیک مجلس نخبگان و نمایندگان و

مسئله شکل‌گیری احزاب

این بخش، بیشتر حالت پیشنهادی و ارائه راه حل دارد. نظر نگارنده جهت رفع بخش عمده‌ای از مشکلات یاد شده، دو راهکار ذیل است:

الف- از آنجایی که تلفیق نمایندگان غیرهم‌سنگ به لحاظ سطح سواد، شأن اجتماعی و میزان

گرفتاری در دام مسائل سیاسی، اقتصادی و شخصیتی در مجلس باعث بروز بسیاری از این مشکلات است، به نظر می‌رسد وجود مجلسی متشکل از متخصصان در امور مختلف، کارشناسان برجسته هر رشته و نخبگان جامعه در کنار مجلسی متشکل از نمایندگان - به صورت فعلی - برای حمایت و رهبری سطح خرد جامعه و مسائل منطقه‌ای راهگشا باشد، به شرط آنکه در مجلس نخبگان، رأی مستقیم و تصمیم‌گیری توسط خود آنها صورت گیرد و نه صرفاً حالت مشاوره‌ای داشته باشند. این مجلس که با بررسی کارشناسی به مسائل کلان کشوری خواهد پرداخت، می‌تواند با رأی مردم انتخاب شود. تشکیل مجلس نخبگان به سه صورت امکان‌پذیر است:

۱- با بهبود فضای سیاسی کشور می‌توان مجمع تشخیص مصلحت نظام را با دادن اختیارات تقنین و انتخاب خاص اعضای آن، تبدیل به مجلس نخبگان کرد.

۲- می‌توان مجلس شورای اسلامی فعلی را به مجلس نخبگان تبدیل کرد و از طریق منتخبان شوراهای اسلامی شهرها و استانها، مجلس نمایندگان را تشکیل دهیم.

۳- با تدوین برنامه‌ای منظم، نهاد مستقل و جدیدی به نام «مجلس نخبگان» ایجاد کنیم.

ب- تشکیل احزاب، البته به معنای واقعی آن،

در کشور به گونه‌ای که هر حزبی دارای برنامه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی باشد و اصول و برنامه‌های خود را در انتخابات به مردم اعلام نماید. همچنین دارای ساختار و تشکیلات منظم و شفاف باشد. در آن صورت می‌توان امید داشت که اولاً، مردم با اطمینان خاطر بیشتر، بصیرت عمیق‌تر و اشتیاق فزون‌تر نسبت به تعیین سرنوشت جامعه به پای صندوقهای رأی آیند؛ و ثانیاً، موانعی مانند سیاست‌زدگی، درگیریهایی مبتنی بر منافع جناحی و رها شدن مسائل معیشتی مردم به خاطر تکیه بر جدالهای سیاسی از میان برود.

اینک، به مشکلات و آسیبهایی که بیشتر ناظر به مسائل شخصی و شخصیتی نمایندگان است می‌پردازیم.

۲- مشکلات ناظر به مسائل رفتاری نمایندگان

۲-۱- حضور و غیاب نمایندگان

مطابق اصل ۶۵ قانون اساسی، جلسات مجلس با حضور حداقل دو سوم کل نمایندگان، رسمیت می‌یابد. از این رو قانونی نیز که در این جلسات تصویب می‌شود، منوط به حضور دو سوم نمایندگان در هنگام تصویب قانون است. حال علاوه بر این مطلب که اکثریت قابل توجهی از جلسات مجلس با حداقل ممکن - یعنی عددی میان ۱۸۰ تا ۲۰۰ نفر - تشکیل می‌شود، متأسفانه

روزنامه خواندن، مکالمه های دونفره غیر مرتبط و از این قبیل فعالیتها هستند.^(۱۷) پیگیر نبودن برخی از این افراد به دلایل زیر است:

الف - گاهی برخی نمایندگان قبل از تشکیل جلسه و شروع بحث پیرامون یک لایحه یا طرح، نظر خود را مشخص کرده اند، زیرا مثلاً در محافل غیررسمی ولایبهای مجلس آن لایحه یا طرح را شنیده و تصمیم خود را گرفته اند.

ب- گاهی نیز بحث مطرح شده کاملاً کارشناسی و تخصصی است که به همان دلایلی که در بند دوم گفته شد، برخی نمایندگان به دلیل عدم درک مطالب، دچاری حوصلگی و خستگی می شوند. ج- برخی نیز صرفاً منتظرند که نماینده خاصی (مثلاً رهبر فراکسیون یا متخصص آن بحث) نظری دهد، تا آنان پیروی کنند.

۲-۲- کمیسیونهای مجلس

کمیسیونهای مجلس که اصولاً انتظار کار تخصصی، بررسیها و اظهار نظرهای کارشناسانه از آن می رود متأسفانه قربانی رقابت برخی نمایندگان برای عضویت در کمیسیونهای به ظاهر مهم تر و دارای سفر خارجی بیشتر می شود. در این میان اعمال فشار برخی جناحهای سیاسی برای به عضویت در آوردن برخی افراد همفکر خود - ولو غیر متخصص - در برخی کمیسیونهای مؤثر و حتی بین المللی، کارایی کمیسیونها را بیش از پیش پایین می آورد.^(۱۸)

بعضاً شاهد آن هستیم که برخی نمایندگان پس از ثبت حضورشان در تابلوی حضور و غیاب مجلس بدون زدن کارت، از مجلس خارج می شوند. در نتیجه، گاهی تعداد نمایندگان حاضر در صحن مجلس به ۱۵۰ نفر هم می رسد، اما تابلوی حضور و غیاب مثلاً ۱۹۳ نفر را نشان می دهد.^(۱۴) طبیعی است که مطابق روح قانون اساسی در اصل ۶۵، هر مطلبی که در این نوع جلسات تصویب شود، خود به خود از درجه اعتبار ساقط است. حتی گاه اتفاق می افتد که جهت جلوگیری از خروج نمایندگان، رئیس مجلس اقدام به گماردن یک نفر جلوی درب صحن مجلس می کند.^(۱۵) متأسفانه برخی نمایندگان - که البته تعدادشان کم است - حتی کارشان هنگام ورود به مجلس توسط کس دیگری زده می شود و اصولاً خودشان حضور ندارند! در مواقعی نیز که نمایندگان برای استراحت مثلاً ۲۰ دقیقه ای وارد راهروها و سالنهای دیگر می شوند تا مدت ۴۵ دقیقه این استراحت طول کشیده و با خواهش و پیگیری چند نفر از مأموران رئیس مجلس به تدریج وارد صحن می شوند.^(۱۶) از سویی دیگر در طول مدت جلسات رسمی مجلس، مخصوصاً جلسات علنی، با دیدی خوشبینانه می توان گفت که حدوداً نیمی از نمایندگان به مباحث و سخنرانیها گوش نمی دهند و پیگیر مسائل مطرح شده در جلسه نیستند. متأسفانه برخی از آنان مشغول

یکی دیگر از کارکردهای کمیسیونهای مجلس، نظارت بر عملکرد وزارت مربوطه آن کمیسیون در دولت است. همان طور که می‌دانیم، در یک وزارتخانه، افراد متخصص و کارشناس به طور طبیعی زیادتر است. حال در نظر بگیریم کمیسیونی که با شرایط فوق‌الذکر تشکیل شده است و افراد غیرمتخصص نیز در آن حضور دارند قرار است، بررسی و اظهار نظر کارشناسی یک طرح یا لایه را به اطلاع همه نمایندگان مجلس برساند و علاوه بر آن بر عملکرد وزارتخانه مربوط «نظارت» کند.

به طور کلی امکان کار کارشناسی، تحقیق و پژوهش در مجلس و کمیسیونها کمتر از حد انتظار است، و حتی به نظرات مرکز پژوهشهای مجلس نیز اهمیت چندانی داده نمی‌شود.^(۱۹) هر چند لازم به ذکر است، این مرکز در دوره چهارم تشکیل شده است. این مسئله وقتی محسوس‌تر و بحران‌زا می‌شود که لایحه یا طرح دارای قید یک فوریت، دو فوریت و یا سه فوریت باشد که در آن صورت به دلیل شتاب نمایندگان مجلس برای بررسی آن طرح یا لایحه، کار کارشناسی به حداقل خود می‌رسد.

۲-۳- مزایای شخصی نمایندگان

در این قسمت به بررسی امتیازات و امکاناتی که در اختیار نمایندگان قرار می‌گیرند، می‌پردازیم. این امکانات بعضاً باعث می‌شوند به جز

استثنائاتی، همه نمایندگان علاقه‌مند و پیگیر موفقیت در انتخابات دوره بعد باشند. متأسفانه برخی از این مزایا ممکن است، نماینده‌ای را دچار انحرافات اقتصادی می‌نماید، به طوری که منافع مادی و شخصی وی در اولویت قرار می‌گیرد. به تبع چنین نماینده‌ای نمی‌تواند نماینده واقعی مردم کشور باشد. برخی دیگر از این امکانات موجب «کیش شخصیت» در عده‌ای از نمایندگان می‌شود و گاهی نیز موجب انحرافات سیاسی و بهره‌برداری شخصی از قدرت و شأن نمایندگی می‌شود. از جمله این مزایا می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

الف- که مهم‌ترین آفت است، توان اخذ امتیاز سیاسی یا اقتصادی از وزیر، با تهدید به سؤال و استیضاح و یا فروش رأی خود در لوایح و استیضاحها در مقابل منافع شخصی مانند موافقهای اصولی، سهم شدن در یک پروژه اقتصادی و یا برکناری یک مسئول در حوزه انتخابیه است. این توانایی به دلیل امکان ارتباط سریع و راحت با وزیران است و همین امکان گاهی برخی نمایندگان رادچار «کیش شخصیت» می‌کند و او را بیشتر تبدیل به «نماینده دولت» می‌کند تا نماینده «مردم».^(۲۰)

ب- حقوق بالا و ردیف حقوقی ۱۸ حتی پس از اتمام دوره نمایندگی، اعطای تسهیلاتی چون سفرهای مکرر خارج از کشور، که البته تمام این موارد به اندازه یک مورد سهم شدن در

پانوشت‌ها

- ۱- «عمر مفید مجلس»، روزنامه همشهری، شماره ی ۳۲۲۲، (۸۲/۸۲۰) و مصاحبه با دکتر درویش زاده (نماینده ی مجلس در دوره پنجم).
- ۲- آیین نامه داخلی مجلس، مبحث حقوق و تعهدات نمایندگان، بند پنجم.
- ۳- مصاحبه با دکتر درویش زاده و خانم زهرا ابراهیمی (خبرنگار پارلمانی روزنامه همشهری).
- ۴- ماده ی ۲۹ قانون انتخابات.
- ۵- مصاحبه با دکتر درویش زاده و خانم زهرا ابراهیمی. همچنین رک به: مشروح مذاکرات مجلس در زمان بررسی لایحه بودجه، طبق یک محاسبه، حدود ۶۷ درصد لایحه بودجه مربوط به دولت است که با یک «قیام و قعود» تقریباً بدون تغییر محتوایی تصویب می شود.
- ۶- مشروح نقطه های پیش از دستور، مصاحبه با دکتر درویش زاده و خانم زهرا ابراهیمی.
- ۷- آیین نامه داخلی مجلس.
- ۸- منوچهر نابتی، «اسبب شناسی احزاب سیاسی در ایران: نگاهی به پیشینه و علل ناپایداری»، روزنامه همشهری (۲۷، ۲۸ و ۲۹/۸/۸۰)؛ و: حجت... ایوبی، پایایی و پویایی احزاب در غرب، (تهران: انتشارات سروش).
- ۹- مصاحبه با آقای علاءالدین بروجردی (نماینده ی دوره ششم) و دکتر درویش زاده (نماینده دوره پنجم).
- ۱۰- مصاحبه با خانم زهرا ابراهیمی: ۸۲/۸۱۲.
- ۱۱- همان.
- ۱۲- مشروح مذاکرات مجلس در استیضاحها و اعتبارنامه ها؛ و: گفتگو با آقای علاءالدین بروجردی و دکتر درویش زاده.
- ۱۳- مصاحبه با علاءالدین بروجردی: ۸۲/۸۱۳.
- ۱۴- مصاحبه با دکتر درویش زاده، آقای علاءالدین بروجردی و خانم زهرا ابراهیمی.
- ۱۵- همان.
- ۱۶- همان؛ و: کیهان، (۸۲/۸۱۵).
- ۱۷- همان و گزارشهای تصویری از جلسات علنی مجلس.
- ۱۸- همان.
- ۱۹- مصاحبه با دکتر درویش زاده: ۸۲/۸۱۰.
- ۲۰- مصاحبه با آقای علاءالدین بروجردی، دکتر درویش زاده و خانم زهرا ابراهیمی.
- ۲۱- همان؛ و: آیین نامه داخلی مجلس، مبحث حقوق و تعهدات نمایندگان.
- ۲۲- همان.

پروژه های اقتصادی منفعت مادی ندارد. (۲۱)

ج- ثبت نام فرزند خویش در مدرسه دلخواه و توانایی اخذ مدارک تحصیلی دانشگاهی - البته از طریق دانشگاه آزاد اسلامی - بدون کنکور و گذراندن آسان دروس در طول مدت - به اصطلاح - تحصیل خود. به طوری که برخی نمایندگان حتی با توجه به مشغله کاری فراوان، یک یا دو رتبه مدرک تحصیلی بالاتر به دست می آورند. (۲۲)

فرجام

در این مقاله به بررسی برخی آسیبهای مجلس شورای اسلامی پرداختیم. به یقین، قصد نگارنده تضعیف و تحقیر نهاد مجلس و نمایندگان محترم نبوده و نیست. آنچه مدنظر و مطلوب است، دقت هر چه بیشتر نمایندگان در شئون نمایندگی، آگاهی از وظایف و توجه به زمینه های مناسب اجرایی این وظایف است. بیان این نکته ضروری به نظر می رسد که مجلس شورا، پسوند «اسلامی» بودن را به دنبال دارد، از این رو نمایندگان مجلس باید نمونه کاملی از یک نماینده مسلمان، انقلابی متعهد، دلسوز به حال مردم و قشر مستضعف جامعه، حافظ منافع ملی و امنیت ملی و نهایتاً نماینده مردمی رنج کشیده و شهید داده باشند. از سوی دیگر، امید است مطالعه این مقاله میزان دقت عمل و بینش رأی دهندگان را در انتخاب آینده مجلس بیش از پیش نماید.